
Wortels en waarden

Populistische en liberale geschiedfilosofie

door Michael J. Douma

Verhalen die we over het verleden vertellen zijn vatbaar voor kritiek. Echter, overtuigingen over de aard van de geschiedenis zelf zijn daar minder kwetsbaar voor. Geschiedfilosofische overtuiging bepalen in vele opzichten ook ons politieke gedrag. Hoewel iedereen dezelfde feiten over de geschiedenis leert, houdt iedereen er een eigen geschiedfilosofie op na en hoe we de geschiedenis interpreteren bepaalt in grote mate de historische feiten waar we naar op zoek zijn alsmede de manier waarop die feiten zich tot elkaar verhouden.

Westerse historici percipiëren de geschiedenis gewoonlijk als een stijgende lijn die de vooruitgang van een inferieur verleden naar een ideale toekomst aanduidt. Vaak wordt die vooruitgang in verschillende fasen verdeeld. De meest bekende versie hiervan is de

progressivistische geschiedfilosofie, die vaak wordt onderschreven door links-liberalen. Het gaat in die filosofie om een beeld van de wereld waarin globalisering en kosmopolitisme onvermijdelijk zijn. Ook rechts-liberalen geloven in een proces van sociale vooruitgang, hoewel zij vaak stellen dat het voltrekken van dit proces afhankelijk is van menselijk handelen.

Populisten, daarentegen, zien globalisering en kosmopolitisme niet als een vooruitgang. Sterker nog, populistten zien vaak dat er een grote dreiging uitgaat van deze fenomenen. De populistische metafoor voor de geschiedenis is geen lijn, maar een cyclus waarin de geschiedenis zich steeds weer opnieuw herhaalt. Het cyclische verhaal start doorgaans met een 'gewoon volk' – een eenvoudige gemeenschap van mensen met dezelfde culturele waarden, normen en tradities en

dezelfde etniciteit. Vervolgens komen er, na enige tijd, elites aan de macht. Wanneer deze elites te machtig worden, moet het volk opstaan, de macht weer in handen nemen, en de natiestaat herstellen onder de heerschappij van het volk.

Als de geschiedenis een richting heeft – of die nu lineair, gefaseerd of cyclisch is – moet die geschiedenis ook door iets anders worden voortgestuwd. In het Marxisme is die voortstuwende bron de klassenstrijd. Voor populisten is de cyclus in de geschiedenis het gevolg van corrupte elites. Dat er teveel immigratie is, teveel internationale handel wordt gedreven en dat er teveel regels zijn die alleen de elite ten goede komen, zijn allemaal problemen van het volk die oplossingen vereisen.

Meningsverschillen tussen liberalen en populisten

Liberalen en populisten verschillen dus niet alleen in hun interpretatie en presentatie van historische feiten en ontwikkelingen; zij zijn het op een dieper niveau oneens over de richting van geschiedenis. Liberalen zien vooruitgang en voortschrijdende globalisering, populisten willen beide juist tegengaan.

De populistische conceptie van de geschiedenis is echter niet nauwgezet een teruggaand, conservatieve positie. Populisten zijn niet reactionair. Dat wil zeggen: ze willen niet terug naar de Gouden Eeuw of een andere glorieuze tijd van vroeger. In plaats daarvan willen ze het evenwicht tussen het volk enerzijds en

machthebbers anderzijds herstellen. Machthebbers verstoren dat evenwicht voortdurend. Populisten willen de macht teruggeven aan het volk. De leus van Donald Trump was niet voor niets ‘Make America great again’ en niet ‘Make America the 1950s again’. Insgelijks wil Wilders ‘schoon schip maken’ en ‘Nederland terug aan de Nederlanders geven’. Beide verklaringen duiden op herstel, niet op terugkeer.

"... Populisten kijken naar het verleden voor antwoorden, maar tegelijkertijd zien zij de geschiedenis als iets dat de verkeerde kant is opgegaan ..."

Populisten zien ook academici als elites. Om die reden vertrouwen zij de meeste historici niet. In plaats van de geschiedenis zoals die is geschreven door professoren, op historisch-wetenschappelijke wijze verantwoord, stellen populisten een romantische volksgeschiedenis voor. Populistische geschiedenis is meestal niet geschreven. Je vindt populistische geschiedenis niet terug in wetenschappelijke tijdschriften, heel soms wel in boeken, maar het gedijt vooral in gesproken taal. Het wordt daarmee vooral mondeling overgedragen, en daarom moet het haast als noodzakelijk eenvoudig zijn. Het betreft dan ook een eenvoudige dichotomie tussen het goede volk en kwaadaardige elites. En hoe simpeler de vertelde geschiedenis is, hoe aantrekkelijker die is voor mensen die een al te makkelijk antwoord voor allerlei problemen willen.

Populistische geschiedenis heeft weinig te maken met empirisch onderzoek of nuance. Het is niet gebaseerd op bewijs, maar op een algemeen gevoel over wat het verleden zou moeten zijn. Als een populist een analogie uit het verleden gebruikt, is het voor hem dan ook niet zo belangrijk of de gebeurtenis daadwerkelijk heeft plaatsgevonden.

Het beste voorbeeld van een geschreven populistische geschiedenis zijn de boeken van Bill O'Reilly, in zijn *killing*-reeks, waarin ieder boek een titel heeft zoals *Killing Kennedy*, *Killing Lincoln*, enzovoort (O'Reilly 2011; O'Reilly 2012). De boeken van O'Reilly zitten tussen fictie en non-fictie in, met een verhalend stijl, altijd geschreven in de tegenwoordige tijd. Zijn historisch nauwkeurigheid is verdacht. Het onderwerp van elk boek is een krachtige man, de held van het volk, die voor enorme uitdagingen staat. De verhalen zijn duidelijk projecties van het verleden. De archetypes van het goede volk en de kwaadaardige elite, alsmede de cyclische verhaallijn van de populistische geschiedenis, spelen zich gemakkelijk af. De sterke man overleeft de pogingen van zijn huurmoordenaars en leidt de mensen naar een overwinning. Het lezerspubliek wordt niet gehinderd door de historische onjuistheden in de boeken, aangezien de onjuistheden bijdragen aan het epische karakter van het verhaal. Een juiste, genuanceerde geschiedenis zou saai zijn. Deze boeken zijn dat niet.

Geschiedenis zonder discussie

De bekende Nederlandse historicus Pieter Geyl noemde de geschiedwetenschap 'een discussie zonder eind' (Geyl 1956). Populistische geschiedenis is echter helemaal geen discussie en ook geen wetenschap – het is een gids voor politieke actie. Populisten willen het volk verenigen onder een politieke beweging, maar dat volk kan niet uit iedereen bestaan. Het volk moet zich altijd verenigen ten opzichte van een andere groep. Populistische geschiedenis creëert dus inherente verdeeldheid: het is een geschiedenis die ertoe leidt dat bepaalde groepen of individuen worden uitgesloten of afgestoten. Het is bovendien een eenzijdige verklaring over hoe het verleden was en hoe de toekomst moet zijn, maar het is geen onderzoek naar historische feiten.

Populisten kijken naar het verleden voor antwoorden, maar tegelijkertijd zien zij de geschiedenis als iets dat de verkeerde kant is opgegaan. Met die gedachte in hun achterhoofd willen populistische doorgaans veranderingen teweegbrengen die inherent iets proberen te herstellen. Daarom hebben we soms moeite om ze rechts of links van het politieke spectrum te plaatsen en duiden we hen wel eens aan als conservatief. Uiteraard kan populisme bestaan aan beide zijden van het politieke spectrum. Een simpele tweevoud als de dichotomie tussen rechts en links kan de aard van het populisme niet goed vatten. Hier worstelde de historicus Richard Hofstadter al mee toen hij Amerikaanse populistische uit de jaren 1880 en 1890 in de liberale

of progressieve linkse traditie probeerde te plaatsen (Hofstadter 1960).

Het is goed mogelijk de populistische conceptie van de geschiedenis te combineren met socialistische, conservatieve, en zelfs liberale ideeën. Socialistisch of sociaaldemocratisch beleid is bijvoorbeeld gemakkelijk in overeenstemming te brengen met populistische lof voor gewone arbeiders. Populisten en conservatieven zijn het er vaak over eens om weerstand te bieden aan al te disruptieve vooruitgang. Populistische taal kan ook worden gebruikt om een liberale samenleving te verdedigen.

Het moet echter duidelijk zijn dat de populistische geschiedenis een bedreiging vormt voor de liberale samenleving. Het populisme kan dan ook wel worden gekenschetst als de politiek-theoretische equivalent van de mercantilistische economische theorie. Het is collectivistische geschiedschrijving waar weinig plaats is voor individuen. De populistische geschiedfilosofie handelt immers in de voortdurende tegenstelling tussen twee groepen.

Populisten gebruiken soms het woord ‘vrijheid’. Hiermee duiden ze echter een soort ‘vrijheid’ voor specifieke groepen aan. Het gaat niet om vrijheid voor elk individu, maar alleen voor de individuen in de eigen groep. In een boek over de verkiezing van Trump beschrijft de politieke commentator Laura Ingraham het populistische economisch beleid als *people-centered* – gericht op het volk.

Populistisch economisch beleid wordt altijd zo onderbouwd dat bijvoorbeeld een bepaald importtarief altijd goed is voor iedereen in de samenleving. Het gehele volk heeft voordeel bij het tarief (Ingraham 2017). Maar die redenering is natuurlijk veel te kort door de bocht – er blijkt alleen volkomen onwetendheid uit van de effecten van tarieven op de nationale economie.

Liberaal geschiedenis als tegenstander van het populisme

Liberaal historici moeten zich te verzetten tegen populisme als de onbevredigende gids voor het bestuderen van het verleden. In de eerste plaats kunnen ze laten zien hoe de populistische boodschap inbreuk maakt op individuele rechten. Ze kunnen ook aantonen dat internationale handel en immigratie samenlevingen rijker, veiliger, menselijker en respectvoller hebben gemaakt.

In de inleiding in mijn nieuwe boek *What is Classical Liberal History?* uit 2017 poog ik een liberale filosofie van geschiedenis te schetsen. Liberale geschiedenis is de studie van individuele actie in het verleden. Het hoofdthema van liberale geschiedenis is vrijheid, een thema dat in conservatieve of Marxistische geschiedenis nauwelijks aandacht krijgt. Liberalen spreken over negatieve vrijheid ofwel ‘vrijheid van’, zoals in ‘vrijheid van een overheersende regering’ en van positieve vrijheid, ofwel ‘vrijheid om’, zoals de ‘vrijheid om te stemmen’. De ‘vrijheid van’ iets is een kenmerk van meer rechts-liberale stromingen, terwijl de ‘vrijd-

heid om' iets te doen of kunnen eerder past bij links-liberalen.

Terwijl populistische geschiedschrijving academisch noch empirisch is, is liberale geschiedschrijving de basis van de geschiedkunde als wetenschap of professie. Liberale geschiedkunde ontstond in de negentiende eeuw en ontwikkelde zich parallel aan nationalistische projecten in Europa. Schrijvers zoals Gilbert Droysen in Duitsland, Benedetto Croce in Italië, Paul Fredericq en Henri Pirenne in België en David Hume in Engeland richten allemaal hun aandacht op de vrijheid in hun land. Aan het einde van de negentiende eeuw was de meest vooraanstaande liberale historicus in Nederland Robert Fruin (Droysen 1882; Croce 1938; Paul 2010; Hume 1788; Tollebeek 2008). Deze historici schreven over hoe vrijheid was ontstaan en kon worden beschermd. Zij loofden helden van de vrijheid, veroordeelden inperkingen van vrijheid en stimuleerden de ontwikkeling van vrije, open samenlevingen. Toen geschiedenissen van nationale vrijheid een gebruikelijk genre werden, eisten wetenschappelijke standaarden een eerlijke, grondige lezing van de bronnen. In Duitsland, waar het historische beroep het meest ontwikkeld was, werd de klassieke liberale kijk op de geschiedenis vaak gecombineerd met rigoureuze archiefwerk en het leggen van de nadruk op het unieke karakter en de onherhaalbaarheid van historische gebeurtenissen. Liberale geschiedenis was dus professioneel, empirisch en veel meer open voor debat en discussie.

Liberale geschiedkundigen hebben ons dan ook historische argumenten gegeven voor de stelling dat open, en niet gesloten maatschappijen, het gezondste samenlevingsverband zijn. Liberale historici waarschuwden voor het potentiële mislukken van overheidsingrijpen in de economie, benadrukten successen van individuen, beschreven de omstandigheden die de opkomst van privébezit en vrije uitwisseling mogelijk maakten, analyseerden de aard van politieke regimes en individueel staatsmanschap, legden historische collectivistische wreedheden vast, waarschuwden tegen de inmenging van bedrijven in de regering, verheugden zich over de bevrijding van mensen uit de slavernij, lijfeigenschap en onderdrukking en brachten het belang van ethiek in de goede bedrijfsvoering in kaart. Liberalen benadrukken bovendien dat de geschiedenis nederigheid leert en ons niet gemakkelijk antwoorden geeft over hoe we ons zouden moeten gedragen.

"... Het gevaar van de geschiedenis opgevat als één enkele waarheid is dat het geen alternatieven, geen debatten, geen erkenning van perspectieven of individuele actie toestaat ..."

Als geschiedenis een instrument van politieke campagnevoering wordt en regimes worden geregeerd aan de hand van geschiedkundige concepten, dan heeft de geschiedenis de potentie om te dienen als een fundamentele set van veronderstellingen die richting geven aan ideologieën. Het gevaar van de

geschiedenis opgevat als één enkele waarheid is dat het geen alternatieven, geen debatten, geen erkenning van perspectieven of individuele actie toestaat. Mensen en ideeën staan dan onvermijdelijk aan de ‘goede’ of ‘verkeerde’ kant van de geschiedenis, wat impliceert dat ‘verkeerde’ posities terzijde moeten worden geschoven.

Ik beargumenteer daarentegen dat geschiedenis iets is dat mensen vanuit verschillende perspectieven moeten schrijven, zodat er niet één geschiedenis is, maar altijd diverse geschiedenissen zijn. Concurrerende visies op de geschiedenis brengen geen chaos. Integendeel, debatten over strijdige opvattingen over de geschiedenis zijn natuurlijk en gezond in een open samenleving. Het is onjuist om te

denken dat er een ‘geschiedenis van het volk’ is of een enkelvoudige geschiedenis die één groep mensen op waarachtige en universele wijze vertegenwoordigt. Elke persoon, of hij nu een boer of een koning is, heeft de mogelijkheid om zijn eigen geschiedenis voor te stellen, los van zijn groep. We kunnen het eens zijn over bepaalde historische interpretaties, maar alleen in propagandistische zin heeft het nut om te spreken van een volksconsensus over de interpretatie van bepaalde historische feiten.

Liberalen kennen geen enkele geschiedfilosofie zoals die van populisten of Marxisten. In tegenstelling tot de voorgangers van liberale historici, de Britse *Whigs*, geloven de meeste liberalen dat de geschiedenis geen grote mars

is, dat er geen verifieerbare grootse theorie is over de ontwikkeling van de geschiedenis en dat we op onze hoede moeten zijn voor zij die beweren dat die er wel is.

Liberalen vertrouwen minder in *top-down* oplossingen en ze hebben ook minder vertrouwen in het vermogen van de geschiedenis om kennis uit het verleden toe te passen om hedendaagse sociale problemen direct op te lossen. F.A. Hayek stelde dat elk individu slechts een klein fragment van beschikbare en relevante kennis kan bezitten en dat het een misconceptie van een overheid is om te denken dat die met succes een top-down oplossing voor een bepaald probleem kan implementeren (Hayek 1945). Ook historische processen kunnen dus niet worden gestuurd met beleid of beslissingen van bovenaf. Tegelijkertijd kent de geschiedenis ook geen onvermijdelijkheden. De lineaire lijn waarlangs de geschiedenis zich voltrekt ligt niet reeds van tevoren vast.

Populistische geschiedenis als cultuurkritiek

De aanhangers van een populist als Donald Trump vervangen academisch opgeschreven geschiedenis door hun eigen verhalen. Daarin zijn de hoofdthema's de achteruitgang van de Verenigde Staten vanwege oneerlijke internationale handelsregelingen, het verwateren van de Amerikaanse cultuur door immigratie en een immorele politieke 'Hollywood' elite die regels heeft bedacht die specifiek en opzettelijk het leven van gewone Amerikaanse arbeiders ondermij-

nen. Populisten geloven dat conflicten in de samenleving niet kunnen worden opgelost door stukje bij beetje beleid in te voeren, vooral niet als dat beleid afkomstig is van een corrupte elite. In plaats daarvan geloven populistten dat conflict alleen volledig kan worden afgeschaft door de bronnen ervan te verwijderen: elites van de macht af helpen, immigratie blokkeren en ongewenste handelstromen afsluiten.

"... Liberalen vertrouwen minder in top-down oplossingen en ze hebben ook minder vertrouwen in het vermogen van de geschiedenis om kennis uit het verleden toe te passen om hedendaagse sociale problemen direct op te lossen ..."

Het deert populistten niet om fout te zijn in de ogen van niet-populisten. In feite verwelkomen ze het conflict tussen hun opvattingen en de opvattingen van conservatieven en links- of rechts-liberalen. Dit wordt goed geïllustreerd door de term *alternative facts*, 'alternatieve feiten'. Dit concept is de meest ingenieuze toevoeging aan het populistische doctrine sinds tijden. Door postmodernistische taal, waarin de ontologische en epistemologische basis van feiten wordt betwist, te coöpteren, zijn populistten in staat het debat te vermijden of dood te slaan en een geschiedfilosofie te handhaven die het gebruik en verkondigen van allerlei empirische onwaarheden kan onderleggen. Want hoewel veel mensen denken dat de

populistische misinterpretaties van bepaalde gebeurtenissen leiden tot onjuiste verhalen over de geschiedenis, is het in feite andersom, dat hun onjuiste begrip van de geschiedenis hun onwerkelijke interpretaties tot gevolg heeft.

In de afgelopen maanden stonden argumenten over historische interpretaties centraal in de media in de Verenigde Staten. Amerikanen ruzieden over *Confederate* beelden en standbeelden en over de oorsprong van de Burgeroorlog. Ze debatteerden over feiten en alternatieve feiten. Steeds weer poogden academici om onjuiste historische uitspraken die door de Donald Trump of leden van zijn regering zijn geuit te corrigeren. De populistische geschiedfilosofische grond van Trumps ideeën heeft daarmee een flink pak slaag gekregen.

"... Populisten zijn echter niet echt geïnteresseerd in het bespreken van de geschiedenis. Ware geschiedenis is eigenlijk gewoon gezond verstand, denken ze ..."

Dat Geert Wilders de moordenaars van Pim Fortuyn en Theo Van Gogh ooit verwisselde, verbleekt in vergelijking met Trumps waanbeelden over de geschiedenis. Wilders geeft zelfs zijn fout toe, iets wat Trump waarschijnlijk nooit zou doen.

Liberalen besteden veel tijd en moeite aan hun debat met populistten over interpretaties

van bepaalde historische gebeurtenissen. Ogenscheinlijk willen liberalen de 'geschiedenis goed begrijpen' door naar empirisch

bewijsmateriaal te kijken en een uitleg te geven over hoe we gegevens uit het verleden kunnen gebruiken om het toekomstige beleid te sturen. Liberalen geloven dat sociale conflicten soms door elites kunnen worden opgelost. Voor hen is de geschiedenis een aaneenschakeling van intelligente mensen die politieke macht op legitieme wijze gebruiken om problemen op te lossen. Omdat liberale historici voorzichtig lessen proberen te trekken uit de geschiedenis, kunnen en moeten we een debat hebben over verschillende potentiële historische oorzaken en gevolgen. Zo kunnen we fouten uit het verleden misschien vermijden.

Populisten zijn echter niet echt geïnteresseerd in het bespreken van de geschiedenis. Ware geschiedenis is eigenlijk gewoon gezond verstand, denken ze. Gewone, volkse mensen zijn moreel goed en hun leiders moeten sterk ageren tegen kwaadaardige elites. Zulke elites worden vaak afgeschilderd als losgezongen van elke werkelijkheidszin en medeplichtig aan onderdrukking van het volk; ze bedriegen dat volk. In de populistische opvatting van de geschiedenis liggen bepaalde cyclische patronen voor de hand en die zijn simpelweg niet de moeite waard om te bediscussiëren. Populisten weten dat ze, zelfs als ze ongelijk hebben over bepaalde historische gebeurtenissen, het nooit zouden toegeven, omdat dit misstaat in hun

politieke boodschap. Dit is waar populistische ideeën overeenkomen met complotti-deeën, die ook ‘de stippen willen verbinden’ tussen onsamenhangende bewijsstukken, zodat dit bewijsmateriaal past bij de algemene opvatting over wat er is gebeurd.

De populistische opvatting van de geschiedenis biedt mensen niet de mogelijkheid om individuele problemen aan te pakken, maar eerder om alle problemen met één kader, één antwoord aan te pakken.

Het is een ideologie die zich voor doet als een doordachte geschiedfilosofie. Liberale historici moeten wijzen op de fouten van het populisme en zich hier onvermoeibaar tegen verzetten.

Drs. M.J. Douma is universitair onderzoeker aan de McDonough School of Business van Georgetown University in Washington en directeur van het Georgetown institute for the study of Markets and Ethics.

Literatuurlijst

- Croce, B., *History as the Story of Liberty*, London, 1941.
- Douma, M.J., Magness, P.W., *What is Classical Liberal History?*, New York, 2017.
- Droysen, G., *Outline of the Principles of History*, Boston, 1897.
- Geyl, P., *Gebruik en misbruik der geschiedenis*, Groningen, 1956.
- Hayek, F.A., ‘*The Use of Knowledge in Society*’, in *The American Economic Review*, 1945, vol. 35 nr. 4, pp. 519-530.
- Hofstadter, R., *The Age of Reform*, New York, 1960.
- Hume, D., *The History of England* (6 vols.), London, 1788.
- Ingraham, L., *Billionaire at the Barricades: The Populist Revolution from Reagn to Trump*, New York, 2017.
- O’Reilly, B., Dugard, M., *Killing Kennedy: The End of Camelot*, New York, 2012.
- O’Reilly, B., Dugard, M., *Killing Lincoln: The Shocking Assassination that Changed America Forever*, 2011.
- Hermann, P., Te Velde, H., *Het vaderlandse verleden: Robert Fruin en de Nederlandse geschiedenis*, Amsterdam, 2010.
- Tollebeek, J., *Fredericq & Zonen: Een antropologie van de moderne geschiedswetenschap*, Leeuwarden, 2008.